

Фальклорна-дыялекталагічныя даследаванні ў гмінах Бельск-Падляшскі, Гайнаўка і Саколка Падляшскага ваяводства

Кафедра беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта ў ліпені, верасні і кастрычніку 2013 года праводзіла фальклорна-дыялекталагічныя даследаванні ў гмінах Бельск-Падляшскі, Гайнаўка і Саколка Падляшскага ваяводства. У даследаваннях прынялі ўдзел навуковыя супрацоўнікі і студэнты Кафедры беларусістыкі.

Галоўнай мэтай палявых работ быў збор матэрыялу, у якім адлюстроўваецца духоўная культура і мова карэнных жыхароў Падляшша. Гаворкі гэтага абшару ўяўляюць сабой перыферычны тып гавораў, якім уласцівая прысутнасць элементаў беларускай і ўкраінскай моў. Прычыны разнамоўнага характару даследаванай тэрыторыі трэба шукаць, па-першае, у пасяленчых працэсах, якія адбываліся на гэтай тэрыторыі. Па-другое, гістарычныя, палітычныя і адміністрацыйныя змены ў мінулым абумовілі шматкультурныя, шматмоўныя і рознаканфесійныя склад насельніцтва. На тэрыторыі Бельшчыны, Гайнаўшчыны і Сакольшчыны жывуць прадстаўнікі розных нацыянальнасцей: беларусы, украінцы, літоўцы, палякі, рускія, і этнічных груп: татары і цыгане. У даваенны перыяд пераважную колькасць насельніцтва мястэчак складалі габрэі.

Асноўная праблематыка палявых работ датычыла: гістарычнай памяці, нацыянальнай прыналежнасці жыхароў памежжа, традыцыйных народных вераванняў, фальклору і прафесій, якія знікаюць, закраналіся тэмы сучаснага развіцця рэгіёну ў рамках праграмы „Усходняга партнёрства”, а таксама праблемы Белавежскай пушчы і праекта „Шляхам адчыненых асяніц”, дафінансаванага са сродкаў Еўрапейскага саюза.

Размовы з рэспандэнтамі вяліся пераважна на беларускай мове (на мясцовай гаворцы), што давала пазітыўны эфект, выклікала добразычлівасць суразмоўцаў, якія звычайна ахвотна ішлі на кантакт.

Даследаванні праводзіліся спосабам паглыбленых індывідуальных інтэрв’ю. Для збору дыялекталагічнага матэрыялу зрэдку выкарыстоўваліся анкеты на акрэсленую тэматыку.

Пошук і падбор інфарматараў адбываўся толькі і выключна на аснове моўнага крытэрыя – важным было, каб асоба падчас інтэрв’ю карысталася роднай мясцовай гаворкай. Узрост рэспандэнтаў не адыгрываў вялікага значэння. Найстарэйшым інфарматарам быў мужчына з гміны Гайнаўка (97 гадоў), а самай маладой рэспандэнткай – жанчына з гміны Саколка (38 гадоў). Падчас пошуку патэнцыяльных суразмоўцаў звярталася ўвага на дасведчанасць асобы ў гісторыі мясцовасці, выкананне ёю рэдкага роду заняткаў, веданне мясцовых звычаяў і фальклору.

Агулам, за тры дыялекталагічныя экспедыцыі было запісана больш за 80 інтэрв'ю, збор праводзіўся ў 36 мясцовасцях Падляшскага ваяводства.

Памяць інфарматараў пра мінулае даследаванага рэгіёна не сягае вельмі далёкіх часоў. Найдаўнейшыя ўспаміны рэспандэнты звязвалі з даваенным перыядам і з часамі Другой сусветнай вайны. Менавіта найстарэйшыя людзі, якім ужо за дзевяноста, найчасцей распавядалі пра жахі вайны. Найбольш драматычным аповедам была гісторыя вёскі Райск у гміне Бельск-Падляшскі, якая была спалена фашыстамі ў 1942 годзе разам з жыхарамі.

З даваеннага перыяду жыхары мястэчак згадваюць габрэяў, якія складалі значную колькасць насельніцтва таго часу. Рэспандэнты апавядаюць, чым яны займаліся, у якіх хатах жылі, як выглядалі. Напрыклад, у мястэчку Орля, дзякуючы габрэям, добра развіваўся гандаль, медыцынская дапамога (стаматалогія) і іншага тыпу паслугі. Успамінаючы Другую сусветную вайну, многія інфарматары распавядалі пра фашысцкі генацыд і масавыя пахаванні паблізу іх мясцовасцяў.

Пытанне нацыянальнай прыналежнасці на польска-беларускім памежжы, зрэшты, як і на кожным іншым памежжы, вырашаецца рэспандэнтамі вельмі складана. Асабліва старэйшае пакаленне надзвычай цяжка акрэслівае сваю нацыянальнасць, часам не разумее, што такое „нацыянальнасць”. Найстарэйшыя інфарматары, з кім давялося працаваць, гэта найчасцей людзі малаадукаваныя або ўвогуле без адукацыі. Для іх паняцце „тутэйшыя” – значыць народжаныя на гэтай тэрыторыі, дзе пражылі ўсё сваё жыццё – больш зразумелае за нацыянальнасць. Яны тутэйшасць адносяць да тэрытарыяльнай прыналежнасці, звязанай з канкрэтнай мясцовасцю, з людзьмі і суседзямі, якія, так як і яны, нарадзіліся і жывуць тут, ходзяць у царкву, а некаторыя ў касцёл, размаўляюць „па-свойму”. Варта адзначыць, што жыхары ўсходняй часткі Падляшша, да якой адносяцца даследаваныя гміны, дакладна ўсведамляюць, што мова, якою яны карыстаюцца, значна адрозніваецца ад мовы, на якой размаўляе пераважная большасць насельніцтва Польшчы. Для старэйшых жыхароў Падляшша вырашальным фактарам пры ідэнтыфікацыі сябе з той ці іншай групай з'яўляецца не нацыянальнасць і мова, а веравызнанне. Адсюль выводзяцца і этнонімы, якімі ў сваім асяроддзі карыстаюцца жыхары: рускі/беларус – прыналежны да Праваслаўнай царквы, паляк – да Рыма-каталіцкага касцёла.

Нацыянальна свядомымі з'яўляюцца прадстаўнікі маладзейшых пакаленняў: 40–50-гадовыя, адукаваныя, якія цікавяцца сваім паходжаннем, традыцыямі і мовай. Яны свядома атаясамліваюць сябе з той ці іншай нацыянальнай групай, культывуюць традыцыйныя звычаі, размаўляюць на сваіх нацыянальных мовах. У часе нашых даследаванняў удалося запісаць размовы не толькі з беларусамі, але і з палякамі, украінцамі, татарамі.

Значная колькасць сабранага матэрыялу – фальклорныя тэксты, апісанне абрадаў і традыцый. Прадстаўнікі старэйшага пакалення распавядалі пра сялянскую працу ў даўнейшыя часы, пра традыцыі, звязаныя з пасевам і зборам ураджаю, пра апрацоўку льну, пра ткацтва, а таксама пра святочныя традыцыі (пасты, стравы). Многія даўнія традыцыі сёння адраджаюцца, дзя-

куючы праграмам Еўрапейскага саюза, скіраваным на захаванне традыцыйнай нацыянальнай спадчыны. Адбываюцца шматлікія майстар-класы па прадзенні, ткацтву, ганчарству і іншых рамёствах. У часе даследаванняў былі праведзены інтэрв'ю з асобамі, якія займаюцца ткацтвам дываноў на традыцыйных старадаўніх кроснах, пляценнем кошыкаў і вырабамі з саломкі, а таксама аздобных прадметаў з галінак бярозы, вышыўкай.

Сабраны багаты фальклорны матэрыял: вершы мясцовых паэтаў, абрадавыя песні з вёскі Арэшкава і вёскі Чаромха, пахавальныя песні з-пад Гайнаўкі.

Цікавы лексічны матэрыял запісаны ў часе размоваў з асобамі, якія займаюцца прафесіямі, што знікаюць, – скрыпічным майстрам і майстрам раменнай вупражы.

Тэма сучаснага развіцця рэгіёну ў рамках праграмы „Усходняга партнёрства” закраналася ў размовах з прадстаўнікамі гмінных уладаў: з войтам гміны Гайнаўка Вольгай Рыгаровіч і войтам гміны Нараўка Мікалаем Паўлічам. Праекты, звязаныя з Белавежскай пушчай, былі асветлены дырэктарам Белавежскага нацыянальнага парку Міраславам Стэпанюком, які з'яўляецца ініцыятарам праекта „Шляхам адчыненых акяніц”, дафінансванага са сродкаў Еўрапейскага саюза.

Сабраны матэрыял пасля публікацыі будзе дадатковай крыніцай ведаў прадстаўнікам розных гуманітарных дысцыплін: дыялекталагам, фалькларыстам, этнографам, гісторыкам, сацыёлагам і сацыялінгвістам.

Вольга Трацяк
Варшава